

**PROGRAM PROFILAKTYCZNY
PROMUJĄCY I WDRAŻAJĄCY
PRAWIDŁOWE METODY
WYCHOWAWCZE W STOSUNKU DO
DZIECI W RODZINACH ZAGROŻONYCH
PRZEMOCĄ DOMOWĄ**

LIMANOWA 2023

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	2
1. RODZINA W PROCESIE WYCHOWAWCZYM – PODŁOŻE TEORETYCZNE.....	3
1.1. ROLA I FUNKCJE RODZINY	3
1.2. POSTAWY RODZICIELSKIE I STYLE WYCHOWAWCZE	5
1.3. RODZINA DYSFUNKCYJNA – ZAGROŻENIA PRZEMOCĄ	9
1.4. ROLE PEŁNIONE PRZEZ DZIECI W RODZINACH Z UZALEŻNIENIEM.....	11
2. CELE, ZADANIA, PODMIOTY ODPOWIEDZIALNE, PARTNERZY TERMINY, WSKAŹNIKI REALIZACJI PROGRAMU	13
3. ZAKŁADANE REZULTATY PROGRAMU	14
4. MONITORING I EWALUACJA PROGRAMU	14
5. ZASADY FINANSOWANIA PROGRAMU	14
SPIS TABEL	15
SPIS RYSUNKÓW	15
BIBLIOGRAFIA.....	15

WPROWADZENIE

Rodzina jest bardzo ważna w życiu każdego człowieka. Jest pierwszą grupą społeczną do której przynależymy. Towarzyszy nam od pierwszych dni naszego życia, a rodzice w większości przypadków są obecni w naszym życiu aż do swojej śmierci. Rodzina uczy nas komunikacji i wpaja pewne wzorce postępowania. Początkowo zapewnia nam warunki niezbędne do przeżycia, a potem uczy, jak samodzielnie radzić sobie w społeczeństwie. Bardzo dużą rolę w życiu dzieci odgrywają rodzice. To od nich zależy ich prawidłowy rozwój. Sposób oddziaływania rodziców na dzieci utwierdza je w przekonaniu, czy są akceptowanymi, godnymi miłości i wartościowymi ludźmi. Rodzina stanowi kolebkę rozwoju osobowości dziecka. W niej przyswaja ono mowę, język, wykształca uczucia oraz postawy wobec członków rodziny, jak też otaczającego świata. Rodzina jest istotna dla dziecka, ponieważ wprowadza je w świat kultury oraz przygotowuje do udziału w życiu społeczeństwa. W tym kontekście dorośli odpowiedzialni za funkcjonowanie rodziny są wychowawcami dzieci.

Niestety nie zawsze rodzina funkcjonuje prawidłowo, coraz częściej mówi się o kryzysie rodziny, którego skutki dotyczą przede wszystkim dzieci. Alkoholizm i inne uzależnienia, choroby psychiczne, przemoc fizyczna/psychiczna, wykorzystywanie seksualne, ubóstwo i bezrobocie to tylko niektóre z czynników wpływających destrukcyjnie na rodzinę. Narastająca frustracja rodziców, napięcia przyczyniają się do podejmowania przez nich nieprawidłowych postaw i metod wychowawczych często opartych na użyciu siły. Wiele dzieci staje się też świadkami bądź bezpośrednimi ofiarami przemocy. Najbardziej widocznymi i oczywistymi jej skutkami są obrażenia cielesne, natomiast trzeba zaznaczyć, że równie niszczące są skutki psychiczne przemocy. Dziecko, które żyje w ciągłym stresie, w stanie zagrożenia pozbawione jest niezbędnego do prawidłowego rozwoju poczucia bezpieczeństwa. Stres, ciągłe napięcie może być przyczyną wielu chorób psychosomatycznych.

W myśl art. 6 ust. 3 pkt 2 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1249 ze zm.) do zadań własnych powiatu należy opracowanie i realizacja programów służących działaniom profilaktycznym mającym na celu udzielenie specjalistycznej pomocy, zwłaszcza w zakresie promowania i wdrożenia prawidłowych metod wychowawczych w stosunku do dzieci w rodzinach zagrożonych przemocą domową. Niniejszy program, opracowany na lata 2023 – 2028, dostosowany został do potrzeb lokalnej społeczności i zasobów Powiatu Limanowskiego. Założeniem niniejszego programu są działania profilaktyczne mające na celu edukację oraz promowanie w społeczności lokalnej

pozytywnych postaw rodzicielskich i metod wychowawczych w rodzinach zagrożonych przemocą.

1. RODZINA W PROCESIE WYCHOWAWCZYM – PODŁOŻE TEORETYCZNE

1.1. ROLA I FUNKCJE RODZINY

Rodzina jest podstawową komórką, która powinna zaspokoić potrzeby każdego z jej członków. Powinna być miejscem, gdzie człowiek uczy się bliskości emocjonalnej i wchodzi w związki z innymi ludźmi. Rodzina wywiera istotny wpływ na kształtowanie się postaw, aspiracji i systemów wartości.

Z. Zaborowski zdefiniował rodzinę jako grupę naturalną opierającą się na związkach krwi, małżeństwa albo adopcji, której zasadniczą funkcją jest utrzymywanie ciągłości gatunkowej (biologicznej) społeczeństwa¹. Członkowie rodziny są powiązani nie tylko węzłami pokrewieństwa, ale też związkami prawnymi – ekonomicznymi. Wszyscy młodzi członkowie takiej wspólnoty korzystają wspólnie z opieki i świadczeń materialnych od dorosłych. Zostają przez nich wprowadzani w świat kultury. Natomiast rodzina definiowana przez J. Szczepańskiego to grupa osób połączonych stosunkiem małżeńskim i rodzicielskim. Uwarunkowania biologiczne, relacje interpersonalne zachodzące między członkami rodziny, wspólne miejsce zamieszkania, majątek, nazwisko, kultura duchowa stanowią o związku emocjonalnym łączącym domowników.²

Rodzina stwarza warunki do zaspokajania różnych potrzeb psychicznych oraz społecznych swoich członków, a szczególnie dzieci. Chodzi tutaj głównie o potrzebę uczuciowej przynależności, bezpieczeństwa i stabilizacji. Określa ona również cele i wartości, do jakich dzieci mają dążyć, ponadto przyczynia się do formowania konkretnych potrzeb czy zainteresowań. Rodzice przez dobranie właściwych metod wychowawczych mogą wpływać na to, jakim sposobem ich pociechy będą zaspokajać swoje potrzeby: czy realizując potrzebę uznania będą posługiwać się środkami właściwymi (dobra nauka) czy też nieodpowiednimi (siła fizyczna). W rodzinach dzieci wdrażane są do odpowiednich form postępowania, ich zachowanie podlega ocenie oraz kontroli z punktu widzenia norm i wzorców uznawanych przez rodziców.

¹ Zaborowski Z., *O rodzinie. Rodzina jako grupa społeczno – wychowawcza*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1969.

² Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1970.

Rodzina odgrywa ważną rolę w procesie wychowania i socjalizacji dziecka. Wpływa na jego rozwój fizyczny i intelektualny. Kształtuje jego osobowość, postawy, jakie człowiek przyjmuje wobec siebie i innych. Tworzy więzi i wpływa na jakość relacji z innymi. Ponadto, rodzina daje wzorzec właściwych zachowań, pozwala na rozwój moralny, uczy respektowania praw i obyczajów panujących w danej społeczności.

Rozpatrując problematykę rodziny warto przyjrzeć się bliżej opisywanym szeroko w literaturze (Adamski, 2002) funkcjom pełnionym przez rodzinę.

Tabela 1 Funkcje pełnione przez rodzinę według F. Adamskiego

Funkcja	Opis
funkcja socjalizacyjna	Zakłada uczenie się zachowań i norm oraz wartości przyjętych w społeczeństwie. Funkcja ta oddziałuje na dzieci jak i na rodziców. Poglądy wychowawcze zmieniają się wraz ze zmianą pokoleń.
funkcja miłości	Rodzina powinna zaspokajać podstawowe potrzeby człowieka takie jak miłość, poczucie bezpieczeństwa i przynależności. Każdy członek rodziny pragnie posiadać krąg bliskich osób. Dzięki temu zaspakaja potrzeby emocjonalne, które prowadzą do osiągnięcia osobistego szczęścia. Rozwój emocjonalny człowieka w dzieciństwie ma ogromny wpływ na jego dorosłe życie.
funkcja kulturotwórcza	Rodzina przez lata funkcjonowania pozwala na tworzenie własnej historii, zwyczajów, które są kultywowane przez kolejne pokolenia. „Klimat” rodzinny wpływa na rozwój tożsamości, wspólnoty i wzorców zachowań. Dbanie o tradycje i obyczaje rodzinne wzmacnia więzi między członkami rodziny.
funkcja wspomagająca rozwój osobowości	Przez słowo osobowość należy rozumieć indywidualne właściwości psychiczne i duchowe człowieka. Osobowość kształtuje się całe życie poprzez przeżycia, wiedzę o sobie i o świecie.
funkcja religijna	Odgrywa ogromną rolę w rozwoju moralno – religijnym człowieka. Wskazuje na zachowania etyczne, stanowi swoisty kodeks moralny.
funkcja ekonomiczna	Pozwala na zaspokojenie podstawowych potrzeb materialnych, tj.: jedzenie, ubranie, schronienie itp. Praca zarobkowa pozwala rodzicom na zapewnienie w/w potrzeb oraz inwestowanie w wykształcenie i przyszłość dzieci.
funkcja stratyfikacyjna	Obejmuje obowiązujące w społeczeństwie normy prawne oraz zwyczaje.

funkcja integracyjna	Rodzina powinna być wewnętrznie spójna, ponieważ stanowi samodzielnie funkcjonującą komórkę społeczną. Funkcja ta służy nawiązaniu relacji międzyludzkich.
funkcja rekreacyjna	Rodzina zapewnia bezpieczne schronienie jej członkom, stanowi miejsce odpoczynku i regeneracji sił. Wspólne spędzanie czasu pozwala na zacieśnianie więzi rodzinnych.
funkcja opiekuńcza	Chroni przed niebezpieczeństwami i zagrożeniami płynącymi ze środowiska. Zrównoważona rodzina zapobiega popełnieniu błędów życiowych i daje punkt odniesienia, co jest dobre, a co złe.

Źródło: Adamski F., Rodzina wymiar społeczno – kulturowy, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.

Przeobrażenia ustrojowe i ekonomiczne powodują zmiany funkcji pełnionych przez rodzinę. We współczesnym świecie relacje międzyludzkie ulegają rozluźnieniu, co może stać się powodem zaniku niektórych ww. funkcji.

1.2. POSTAWY RODZICIELSKIE I STYLE WYCHOWAWCZE

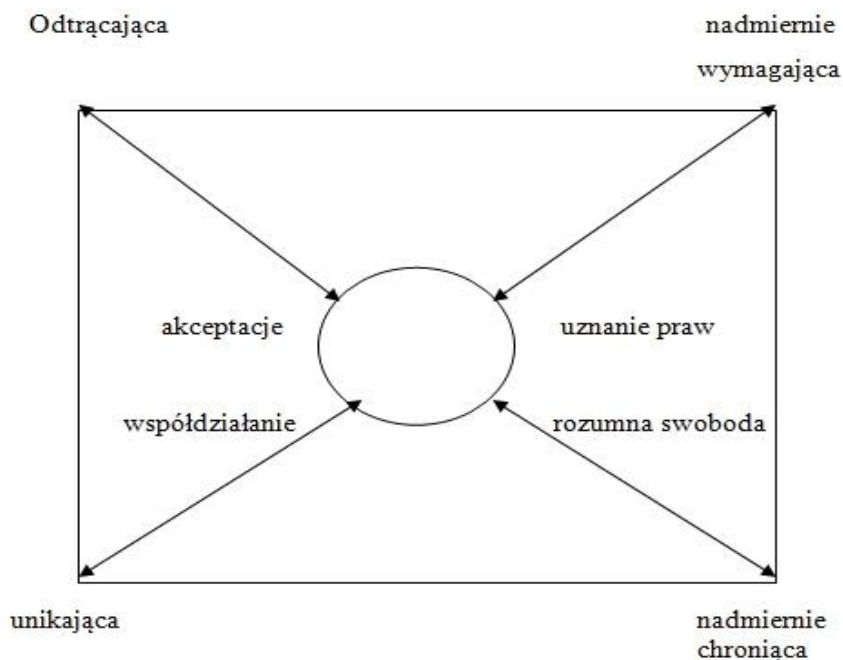
Postawą możemy nazwać tendencję do zachowywania się w określony sposób wobec jakiegoś problemu, sytuacji albo osoby. O postawach rodzicielskich mówi się wtedy, gdy określony sposób zachowania dotyczy rodzica wobec dziecka. „W konsekwencji przyjętej postawy dziecko jest spostrzegane, oceniane i traktowane przez matkę czy ojca w ten specyficzny sposób, jaki warunkuje postawa.”³

M. Ziemska wyróżnia właściwe i niewłaściwe postawy rodzicielskie. Model postaw rodzicielskich został przedstawiony graficznie na rysunku 1. Na obwodzie koła opisane są pozytywne postawy rodzicielskie, ponieważ nie tylko się nie wykluczają, ale często występują jednocześnie. Przy wierzchołku kwadratu przeciwstawione im zostały negatywne, niewłaściwe postawy rodzicielskie.

³ Ziemska M., *Postawy rodzicielskie*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1973.

Rysunek 1. Model właściwych i niewłaściwych postaw rodzicielskich wg M. Ziemska

Źródło: Ziemska M., Postawy rodzicielskie, WP, Warszawa, 1973.

Zdaniem J. Rembowskiego i M. Ziemskiej doświadczanie przez człowieka postaw rodzicielskich w dzieciństwie ma niezaprzeczalny i wielostronny wpływ na jego przyszłe życie. Matki i ojcowie, w oparciu o postawy rodzicielskie, oddziałują na cechy osobowości dzieci, wpływają na ich samoocenę, odwagę lub lękliwość, intelekt, styl myślenia, osiągnięcia oraz na plany życiowe, wybór zawodu czy na przystosowanie społeczne. Rodzice mają swój udział także w kształtowaniu świata wartości dziecka. Czynnikiem silnie oddziałującym na dziecko w rodzinie jest właściwy dla niej klimat psychiczny. Dobra atmosfera rodzinna zespala ją w całość, sprzyja porozumiewaniu się i wzajemnemu zrozumieniu. Ułatwia rozładowywanie pojawiających się konfliktów, pozwala na tworzenie i doskonalenie systemu wychowania. Ów system powinien być najbardziej korzystny dla rozwoju osobowości dziecka i jego przygotowania do życia. Pozytywne relacje w rodzinie hamują dążenia egoistyczne, pobudzają wyobraźnię, wzbogacają życie rodzinne. Nie zawsze jednak klimat panujący w rodzinie jest pozytywny.

Relacje pomiędzy rodzicami a dziećmi widoczne są w przejawiającym się stylu wychowania. Style wychowania to wszystkie sposoby i metody oddziaływania na dziecko.

W małych rodzinach dotyczy to tylko rodziców, w rodzinach wielopokoleniowych oddziaływać na dziecko mogą również dziadkowie.

Styl wychowania charakterystyczny dla danej rodziny jest wypadkową sposobów i metod oddziaływania na dziecko wszystkich członków rodziny.⁴ Zazwyczaj styl wychowania, przyjmowany przez rodziców, wiąże się z ich doświadczeniami wyniesionymi z rodzin macierzystych, a także z obserwacji, w jaki sposób inni ludzie radzą sobie w trudnych sytuacjach. Czasem na zachowania rodziców wpływ ma wiedza teoretyczna z zakresu psychologii i/lub pedagogiki, zdobyta w trakcie studiów, poprzez udział w kursach dla rodziców, poprzez czytanie odpowiednich lektur itp.

Bywa tak, że rodzice, mając różne oczekiwania wobec dzieci, stosują różne metody wychowawcze, a za te same przewinienia stosują różne kary i nagrody. W zależności od nastroju, za złą ocenę dziecka rodzice mogą zastosować zakazy, których potem nie stosują. Innym razem wykażą się wyrozumiałością i czułością wobec dziecka. Zmienność i przypadkowość oddziaływań na dziecko może dotyczyć obojga lub jednego z rodziców. Dziecko nie wie czego może się spodziewać. Jest rozchwiane emocjonalnie, może przejawiać objawy nadpobudliwości, bądź zahamowania psychoruchowego. Jest to niekonsekwentny styl wychowania. Wiąże się on z niesprecyzowanymi celami wychowania i zasadami postępowania. Dziecko może wykorzystywać różnice zdań rodziców na swoją korzyść, a przystosowując się do sytuacji nauczy się kłamstwa i fałszywych pochlebstw. Niekonsekwentny styl wychowania może pozbawiać dzieci pewności siebie, którą chcą zdobywać poprzez agresywne zachowanie.

Najszerzej i najdokładniej poznanymi oraz opisanymi w literaturze psychologicznej, jak i pedagogicznej są: autokratyczny, demokratyczny i liberalny styl wychowania.

Autokratyczny styl wychowania polega na całkowitym podporządkowaniu się autorytetowi, którym zazwyczaj jest ojciec. Dziecko zna swoje obowiązki, wie, za co będzie ukarane i na co może sobie pozwolić. Zasady są przestrzegane zawsze i nie ma od nich odstępstwa. Nad rzadkimi nagrodami przeważają często stosowane kary, również fizyczne. Dzieci przyswajają sobie normy zachowania jedynie powierzchownie, bez ich zrozumienia.⁵ Decyzje dotyczące rodziny podejmują rodzice lub jedno z rodziców, bez konsultacji z pozostałymi członkami rodziny. Dzieci wiedzą tylko tyle, ile rodzice zechcą im przekazać. Rodzice nie tłumaczą podjętych decyzji, jednak czasem uzasadnią je na tyle, na ile uznają za słuszne. Tworzy to między rodzicami, a dziećmi dystans. Istnieją różne rodzaje autokratycznego stylu

⁴ Przetacznikowa M., *Psychologiczne podstawy wychowania w rodzinie*, [w:] Przetacznikowa M., Włodarski Z., *Psychologia wychowawcza*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1980.

⁵ Kuczowski S., *Przyjacielskie spotkania wychowawcze*, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków, 1985.

wychowania, od surowego nadzoru, ostrych środków represji i stawiania wymagań przekraczających nieraz możliwości dziecka, do racjonalnego ograniczania jego swobody, stawiania przed dzieckiem zadań i wymagań dostosowanych do jego cech indywidualnych i rozwojowych.

Autokratyczny styl wychowania, szczególnie jego skrajna postać, nie jest uznawany za korzystny dla rozwoju dziecka. W zależności od nasilenia tego stylu, pozycji dziecka w rodzinie i innych czynników, skutki wychowania mogą być różne. Dziecko kochające rodziców i szanujące ich, jednak przyzwyczajone do całkowitego posłuszeństwa, może przejmować wzorce wyniesione z domu. Poprzez okrucieństwo i przymus może być despotyczne i próbować podporządkować sobie słabszych lub młodszych kolegów. Natomiast inne z dzieci, wychowywane tym stylem, może stać się uległe, mieć problemy z samodzielnym myśleniem i podejmowaniem decyzji, ponieważ przyzwyczajone jest do wykonywania poleceń i rozkazów. Skutkiem takiego stylu wychowania, może być również bunt przeciwko nieustannemu przymusowi.

Przeciwieństwem stylu autokratycznego jest styl demokratyczny. Uznawany za najkorzystniejszy dla rozwoju dziecka, jest stylem, w którym rodzice konsultują z dzieckiem decyzje dotyczące rodziny i spraw wychowania. Dziecko ma możliwość dyskusowania z rodzicami i wyrażania swoich opinii. Uczy go to liczenia się ze zdaniem innych i kształtuje postawy prospołeczne. Obowiązki, jakie dziecko posiada, nie są mu narzucone, lecz przedstawione, a dziecko samo je akceptuje i przyjmuje. Dziecko posiada zadania, które są dostosowane do jego możliwości. Stara się jak najlepiej wykonać to, co zostało mu powierzone. Gdy nie wywiązuje się z tych obowiązków rodzice tłumaczą, dlaczego postąpiło niewłaściwie na zasadzie argumentacji, a nie za pomocą kar. Dziecko uczy się samokontroli i dyscypliny niewynikającej z przymusu lecz z ukształtowanych zasad moralnych.⁶ W takim stylu wychowania relacje między rodzicami a dziećmi są pozytywne, oparte na szczerości, zaufaniu i życzliwości. Rodzice zachęcają dziecko do działania, odwołując się do jego ambicji, a nad karami przeważają nagrody. Warto jednak zwrócić uwagę, że nie w każdej rodzinie o demokratycznym stylu wychowania, demokracja autentycznie dominuje. W niektórych rodzinach występuje formalno – demokratyczne kierowanie rodziną. Polega ono na tym, że rodzice dopuszczają dziecko do udziału w kierowaniu rodziną, jednak nie liczą się z jego zdaniem i ostateczne decyzje podejmują sami. Trwanie takiego zachowania może wytworzyć atmosferę zakłamania i nieszczerości. Niektóre dzieci mogą buntować się przeciwko

⁶ Kuczkowski S., *Przyjacielskie spotkania wychowawcze*, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków, 1985.

pozorności swojej swobody i lekceważeniu praw jakie im obiecano. Może to prowadzić do wystąpienia zachowań agresywnych i/lub zerwania więzi emocjonalnej z rodzicami.

Styl liberalny pod pewnymi względami przypomina niekonsekwentny styl wychowania, w którym rodzice od czasu do czasu ingerują w sprawy dziecka. Zasadniczą różnicą jest to, że w stylu liberalnym rodzice całkowicie świadomie dają dziecku swobodę i stwarzają mu możliwości do spontanicznego rozwoju oraz ingerują w zachowanie dziecka tylko w wyjątkowych przypadkach.⁷ Bywa tak, że rodzice nie stawiają dziecku wymagań, nie odwołują się do autorytetów, a w sprawy dziecka angażują się tylko wtedy, gdy dziecko tego zażąda.⁸ Rodzice usprawiedliwiają swoje dzieci przed otoczeniem, a jeśli zastosują jakieś kary, to są one bardzo łagodne. Dziecko przyzwyczajone do tego, że rodzice zaspokajają jego potrzeby i zachcianki, ma problemy w odnalezieniu się w grupie rówieśniczej. Wychowywane w stylu liberalnym, ma opóźniony proces socjalizacji. Musi wyzbyć się egocentryzmu i nauczyć zasad moralnych oraz norm obowiązujących w danej grupie.

Style wychowania rzadko występują w rodzinach w czystej postaci. Zazwyczaj jeden z nich dominuje nad pozostałymi i nadaje rodzinie swoistą atmosferę. O ile style wychowania są ważne w kształtowaniu osobowości dziecka, to nie są jedynym czynnikiem mającym na to wpływ. Równie ważna jest atmosfera w rodzinie, relacje pomiędzy jej członkami, a także postawy rodziców wobec dzieci.

Wymienione style wychowawcze mają zarówno pozytywny jak i negatywny wpływ na zachowanie dziecka. Niewłaściwe style wychowania mogą rodzić w dziecku agresję i stymulować go do działań służących podkreśleniu różnic między nim a rodzicem. Ponadto, wywołują bezradność, uległość i powierzchowne traktowanie norm i wartości. Natomiast stosowane przez rodziców właściwe metody wychowawcze wobec dziecka, sprzyjają chęci otaczania go opieką, dostrzegania i zaspakajania jego potrzeb, a także ułatwiają wchodzenie z nim w relacje.

1.3. RODZINA DYSFUNKCYJNA – ZAGROŻENIA PRZEMOCĄ

Rodzina dysfunkcyjna to taka, w której normalne, zdrowe funkcjonowanie rodziny jest utrudnione przez negatywne zachowania, takie jak np. znęcanie się, zaniedbanie lub brak wsparcia emocjonalnego.

---

⁷ Przetacznikowa M., *Psychologiczne podstawy wychowania w rodzinie*, [w:] Przetacznikowa M., Włodarski Z., *Psychologia wychowawcza*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

⁸ Ryś M., *Systemy rodzinne*, Wydawnictwo Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno – Pedagogicznej, Warszawa 2001.

Współczesne rodziny coraz częściej dotykają różnego rodzaju kryzysy, znamienne w skutkach i raniące najmłodszych członków rodziny. Mogą one przybierać rozmaite formy, np.:

- alkoholizm, uzależnienie od narkotyków i innych substancji psychoaktywnych,
- hazard,
- choroba psychiczna w rodzinie,
- śmierć w rodzinie,
- długotrwałe bezrobocie, trudna sytuacja finansowa i mieszkaniowa rodziny,
- zaburzone relacje w małżeństwie i pojawiająca się przemoc fizyczna lub/i psychiczna, maltretowanie i wykorzystywanie seksualne,
- opuszczenie dzieci (nieobecność fizyczna i emocjonalna rodzica),
- niski poziom kompetencji rodzicielskich mogący przejawiać się w czynnym odrzucaniu i dewaluacji dziecka,
- wykorzystywanie dziecka przez dorosłego do zaspokajania swoich potrzeb emocjonalnych (np. czynienie z niego powiernika spraw dorosłych, tworzenie koalicji z dzieckiem przeciw drugiemu rodzicowi, mogące występować w trakcie separacji czy rozwodu rodziców),
- stawianie nieadekwatnych do rozwoju i możliwości dziecka wymagań, infantylizowanie dziecka lub żądanie spełniania nadmiernych, perfekcjonistycznych oczekiwań,
- przerost sztywnych wymagań nad okazywaniem miłości i czułości,
- nadopiekuńczość i nadmierna kontrola.

Występowanie dysfunkcji w rodzinie naraża dziecko na stres. Największe działanie traumatyczne na zdrowie psychiczne i fizyczne dziecka ma m.in. alkoholizm i narkomania rodzica, występowanie zjawiska przemocy w rodzinie, w tym zaniedbywanie dziecka oraz jego wykorzystywanie seksualne. Zgodnie z systemową koncepcją rodziny zmiana zachodząca w którymkolwiek z jej elementów ma wpływ na wszystkie pozostałe. Pojawienie się patologii w rodzinie powoduje kryzys, który zakłóca ustalony w rodzinie porządek. Kolejni członkowie rodziny zostają wytrąceni ze stanu równowagi. Reagowanie w sposób, który dotychczas się sprawdzał, nie przynosi oczekiwanych rezultatów. Rozpoczyna się poszukiwanie nowych „strategii” i ról, które pozwoliłyby tę równowagę przywrócić.

Rodziny dysfunkcyjne przejawiają kilka charakterystycznych cech:

- Zaprzeczanie problemom – brak uznania istnienia problemu sprawia, że nie może nastąpić jego rozwiązanie. W takich rodzinach zaprzecza się także tak zwanym pięciu

potencjałom człowieka: uczuciom, spostrzeżeniom, myślom, dążeniom i wyobrażeniom.

- Wstyd – rodziny dysfunkcyjne i ich członkowie często mają głębokie zakorzenienie we wstydzie (np. dzieci wstydzą się swojej rodziny i tego, skąd pochodzą).
- Zatarte granice pomiędzy członkami rodziny – poszczególni członkowie rodziny nie mogą swobodnie zaspokajać swoich indywidualnych potrzeb. Są one odkładane na bok, bo priorytetem jest zaspokojenie potrzeb systemu. Taki stan rzeczy sprawia, że w rodzinie dysfunkcyjnej bardzo często istnieje jakiś poziom frustracji i żalu.
- Konflikty – rzadko dochodzi do szczerego i spokojnego kontaktu. Rozmowy zamieniają się w kłótnie lub okresy ciszy.
- Zatracona indywidualność na rzecz całości rodziny – jednostka ma wrażenie, że istnieje na potrzeby rodziny. Taką rodzinę bardzo trudno opuścić i zadbać o siebie samego.
- Tajemnice – te wewnętrzne tajemnice zazwyczaj każdy w rodzinie zna i udaje, że o niczym nie wie. Unikanie konfliktów i frustracji oraz zaprzeczanie prawdzie daje złudną iluzję radzenia sobie z problemem.⁹

1.4. ROLE PEŁNIONE PRZEZ DZIECI W RODZINACH Z UZALEŻNIENIEM

W rodzinie z uzależnieniem dziecko przyjmuje pewne wzory funkcjonowania tzw. role, które stanowią dla niego mechanizm obronny. Cztery typy ról, charakterystycznych dla dzieci z rodzin alkoholowych, po raz pierwszy wyróżniła S. Wegscheider, tj.:

- Bohatera rodzinnego – rolę bohatera przyjmuje zazwyczaj najstarsze dziecko, które na każdym kroku stara się odwracać uwagę od problemów rodzinnych poprzez stałe dążenie do bycia najlepszym, podwyższanie własnych umiejętności i zdobywanie wszystkiego, co wiąże się z akceptacją społeczeństwa. Niestety w życiu dorosłym często są pracoholikami, mają trudności w nawiązywaniu zdrowych stosunków społecznych, są samotni i rozżaleni, wiele wymagają od innych i tęsknią za odebrany dzieciństwem.
- Kozła ofiarnego – rolę kozła ofiarnego przyjmuje często drugie, młodsze dziecko. Kozioł ofiarny pragnie zostać zauważony wszystkimi możliwymi sposobami, czyni to więc poprzez sprowadzanie na siebie kłopotów, nieświadomie przybierając postawę „złego”. Jest zupełnym zaprzeczeniem bohatera. Robi wszystko to, co społecznie nieakceptowane

---

⁹ Kocur N., Rodzina dysfunkcyjna: czym różni się od zdrowej, strona internetowa: <https://www.pokonajlek.pl/rodzina-dysfunkcyjna/>, odczyt 15.09.2023 r.

np.: chodzi często na wagary, jest agresywny wobec rówieśników, spożywa narkotyki, staje się obiektem frustracji dla całej rodziny. Skupiając na sobie uwagę, rodzina zapomina o głównej przyczynie leżącej u podstaw zachowania kozła ofiarnego np. alkoholizmie. Uczuciami, jakimi kierują się osoby przyjmujące rolę kozła ofiarnego, to poczucie krzywdy, samotność, poczucie winy i odrzucenia, lęk oraz złość. W dorosłym życiu osoby, które funkcjonowały w roli kozła ofiarnego, nie potrafią nawiązywać zdrowych kontaktów międzyludzkich, ponieważ trudno je zaakceptować. W pracy zawodowej nie zdobywają sukcesów, gdyż nie potrafią dostosować się do panujących w zespole reguł. Niejednokrotnie ma to także związek z nadużywaniem alkoholu i innych substancji psychoaktywnych.

- Zagubione dziecko – jest to dziecko, które żyje na uboczu rodziny. Tworzy sobie trudną do przebicia skorupę mającą chronić je przed niebezpieczeństwami. Dzieci przybierające tę rolę są nieśmiałe, ukrywają swoje uczucia i zamykają się w sobie. Są niemal niezauważalne przez rodzeństwo czy też rodziców. Dziecko takie samo zaspokaja własne potrzeby, a jego dominującym uczuciem jest osamotnienie. Żyje w swoim własnym świecie fantazji, przez co trudno do niego dotrzeć. Bardzo często nie ma przyjaciół, nie umie nawiązywać stałych relacji. Nie angażuje się, ponieważ nikt nigdy od niego tego nie oczekiwał, nie potrafi też przeciwstawić się problemom życia codziennego. Stroni od ludzi, ma problemy z określeniem swoich preferencji seksualnych, ceni luksus i wartości materialne.
- Dziecko – maskotka – rolę maskotki w rodzinie z uzależnieniem przyjmuje najczęściej najmłodsze z dzieci, które żyje w ciągłym strachu, ponieważ nie rozumiejąc sytuacji występującej w domu, podświadomie przeczuwa, że może ona zagrażać jemu oraz pozostałym domownikom. Dlatego dzieci przyjmujące rolę maskotki starają się każdą konfliktową sytuację rozładować rozśmieszeniem i rozweseleniem innych, ściągając tym samym na siebie uwagę całej rodziny. Jest to jednak wyłącznie gra, ponieważ wewnątrz dziecko – maskotka jest przygnębione i cierpi. W dorosłym życiu dzieci, które przyjęły rolę maskotki, są w centrum zainteresowania, mają wielu znajomych, ale prawie nikt nie traktuje ich poważnie, a wręcz z nieufnością. Pomimo faktu, że ciągle się uśmiechają tak naprawdę odczuwają smutek. Mają trudności, aby stawiać czoła codziennym problemom oraz wchodzić w zdrowe relacje z otoczeniem.¹⁰

¹⁰ Ryś M., Wódz E., *Role podejmowane w rodzinie alkoholowej a struktura potrzeb u dorosłych dzieci alkoholików*, *Studia Psychologica*, UKSW 2003.

2. CELE, ZADANIA, PODMIOTY ODPOWIEDZIALNE, PARTNERZY TERMINY, WSKAŹNIKI REALIZACJI PROGRAMU

Tabela 2 Opis celów, zadań, podmiotów odpowiedzialnych i partnerów, terminów i wskaźników realizacji programu

CEL GŁÓWNY				
Promowanie i wdrażanie prawidłowych postaw wychowawczych w rodzinach zagrożonych przemocą domową na terenie Powiatu Limanowskiego. Cel główny będzie realizowany poprzez cele szczegółowe.				
CELE SZCZEGÓŁOWE PROGRAMU	ZADANIA PROGRAMU	PODMIOT ODPOWIEDZIALNY / PARTNERZY PROGRAMU	PLANOWANE TERMINY REALIZACJI PROGRAMU	WSKAŹNIKI PROGRAMU
Edukacja rodziców/opiekunów w zakresie stosowania właściwych metod wychowawczych, udzielanie wsparcia i pomocy w radzeniu sobie w trudnych sytuacjach oraz w odzyskaniu zdolności do prawidłowego wypełniania funkcji opiekuńczo – wychowawczej	Organizowanie konferencji/ kampanii społecznych/ wykładów/spotkań mających na celu poszerzenie wiedzy w zakresie właściwych metod wychowawczych.	Podmiot odpowiedzialny: – Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Limanowej, Partnerzy: – Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna w Limanowej, – Komenda Powiatowa Policji w Limanowej.	Zadania o charakterze ciągłym.	Liczba zorganizowanych lub współorganizowanych konferencji/ kampanii społecznych/wykładów/spotkań.
	Informowanie o możliwościach uzyskania pomocy ze strony instytucji i organizacji pozarządowych działających w obszarze wspierania prawidłowego funkcjonowania rodziny w formie ulotek/broszur.	Podmiot odpowiedzialny: – Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Limanowej.	Zadania o charakterze ciągłym.	Liczba udostępnionych /rozdysponowanych/ opracowanych/ materiałów.
Propagowanie w społeczności lokalnej pozytywnych postaw rodzicielskich i metod	Umieszczanie artykułów dydaktycznych na stronie internetowej i portalach społecznościowych.	Podmiot odpowiedzialny: – Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Limanowej.	Zadania o charakterze ciągłym.	Liczba umieszczonych artykułów.

wychowawczych, kształtowania umiejętności komunikowania się okazywania uczuć, emocji, kształtowanie szacunku dla wartości i tradycji rodzinnych.	Opracowanie ulotek/plakatów o treści profilaktycznej.	Podmiot odpowiedzialny: Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Limanowej.	Zadania o charakterze ciągłym.	Ilość rozdysponowanych materiałów.
--	---	--	--------------------------------	------------------------------------

3. ZAKŁADANE REZULTATY PROGRAMU

- Wzrost wiedzy na temat właściwych metod wychowawczych.
- Nabycie umiejętności prawidłowego komunikowania się oraz okazywania uczuć i emocji.
- Podniesienie poziomu świadomości wśród lokalnej społeczności na temat istoty wartości i tradycji rodzinnych.
- Wzmocnienie rodzin w radzeniu sobie z problemami wychowawczymi.
- Wzrost świadomości społecznej w zakresie możliwości uzyskania wsparcia, pomocy ze strony instytucji, organizacji pozarządowych.

4. MONITORING I EWALUACJA PROGRAMU

Monitoring i ewaluacja programu dokonywana będzie raz w roku w formie sprawozdania. Sprawozdanie przedstawione będzie Zarządowi Powiatu Limanowskiego, Komisji ds. Pomocy Społecznej Rady Powiatu Limanowskiego oraz Radzie Powiatu.

5. ZASADY FINANSOWANIA PROGRAMU

Program finansowany będzie ze środków własnych Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Limanowej oraz ze środków pozyskanych z innych źródeł.

SPIS TABEL

Tabela 1 Funkcje pełnione przez rodzinę według F. Adamskiego	4
Tabela 2 Opis celów, zadań, podmiotów odpowiedzialnych i partnerów, terminów i wskaźników realizacji programu.....	13

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1. Model właściwych i niewłaściwych postaw rodzicielskich wg M. Ziemska.....	6
--	---

BIBLIOGRAFIA

Źródła pisane:

1. Adamski F., *Rodzina wymiar społeczno – kulturowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.
2. Kuczkowski S., *Przyjacielskie spotkania wychowawcze*, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków, 1985.
3. Przetacznikowa M., *Psychologiczne podstawy wychowania w rodzinie*, [w:] Przetacznikowa M., Włodarski Z., *Psychologia wychowawcza*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
4. Ryś M., *Systemy rodzinne*, Wydawnictwo Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno – Pedagogicznej, Warszawa 2001.
5. Ryś M., Wódcz E., *Role podejmowane w rodzinie alkoholowej a struktura potrzeb u dorosłych dzieci alkoholików*, *Studia Psychologica*, UKSW 2003.
6. Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1970.
7. Zaborowski Z., *O rodzinie. Rodzina jako grupa społeczno – wychowawcza*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1969.
8. Ziemska M., *Postawy rodzicielskie*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1973.
9. Ziemska M., *Rodzina i dziecko*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1979.

Akty normatywne:

1. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej. (t.j. Dz.U. z 2021r. poz. 1249 ze zm.).

Źródła internetowe:

1. strona internetowa: <https://www.pokonajlek.pl/rodzina-dysfunkcyjna/>, odczyt 15.09.2023r.

Przewodniczący Rady

Józef Pietrzak